

Asia: VN/1070/2021

## **Lausuntopyyntö luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta**

### Lausunnonantajan lausunto

#### **1. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):**

Naisjärjestöjen Keskusliitto pitää välttämättömänä, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien naisten oikeudet toteutuvat täysimääräisinä yhteiskunnassamme. Voimassa oleva laki loukkaa transihmisten ihmisoikeuksia, oikeutta itsemäärättelyyn ja keholliseen koskemattomuuteen, ja liitto pitää välttämättömänä sen uudistamista. Uudistus parantaisi transihmisten itsemääräämisoikeutta, kehollista koskemattomuutta ja hyvinvointia sekä vapauttaisi terveydenhuollon resursseja.

Nykyinen lainsäädäntö edellyttää sukupuoltaan korjaavilta lisääntymiskyvyttömyyttä ja on tältä osin selvästi ristiriidassa sitovien kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteidemme kanssa. Lisääntymiskyvyttömyyden vaatimus on välttämätöntä poistaa sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä esitetyllä tavalla. Liitto kannattaa myös sukupuolen juridisen vahvistamisen eriyttämistä lääketieteellisistä toimenpiteistä. Myös pykälän sanamuodon muuttaminen viittaamaan toiseen sukupuoleen vastakkaisen sijaan on kannatettava.

Täysi-ikäisyyden vaatimus sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä on ristiriidassa lapsen oikeuksien kanssa eikä mahdollista lapsen edun yksilöllistä arviointia. Sukupuolen vahvistaminen tulisi tehdä mahdolliseksi myös 15 vuotta täyttäneille. Sukupuolen vahvistamisen lykkäntyminen jopa vuosilla heikentää transnuorten hyvinvointia huomattavasti. Tutkimusnäyttö osoittaa, että sukupuoliristiriidan kokemus voi alkaa hyvinkin aikaisin ja sen kanssa eläminen voi merkittävästi heikentää yksilön hyvinvointia ja altistaa syrjiville käytännöille. Mahdollisuus saada oikean sukupuolen mukaiset henkilöpaperit viivytyksettä helpottaisi lukuisten transnuorten elämää, vähentäisi syrjintää ja parantaisi nuorten hyvinvointia.

Sukupuolen vahvistamisen mahdollistaminen alaikäisenä on perusteltua perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Perustuslain 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien komitea ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutettu Niels Muižnieksin ovat korostaneet valtioiden velvollisuutta kunnioittaa nuorten sukupuoli-identiteettiä ja autonomiaa. Myös hallituksen esityksessä myönnetään, että ehdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei voida pitää täysin sopusoinnussa lapsen oikeuksien kanssa. Suomi sai viime vuonna langettavan päätöksen YK:n lapsen oikeuksien komiteasta, jossa todettiin, että Suomi ei ollut riittävän yksilöllisesti arvioinut lapsen etua venäläistä sateenkaariperhettä koskevassa turvapaikka- ja käännätyssasiassa. Suomen kansainväliset velvoitteet edellyttävät lapsen oikeuksien yksilöllistä tarkastelua, mitä ehdoton 18 vuoden ikäraja ei mahdollista.

Alaikäisten asema lakiuudistuksessa tulee arvioida huolellisesti. Esityksen mukaan tällainen punninta ei ole kuulunut esityksen valmisteluun. Kuitenkin kyse on lapsen oikeuksista, jotka Suomi on sitoutunut ottamaan huomioon kaikessa päätöksenteossaan. Mikäli hallituksen esitys ei muutu tältä osin, perustuslakivaliokunnan on tärkeää ottaa kantaa siihen, onko esitys Suomen perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden mukainen.

## **2. Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §). Kommentteja pyydetään esimerkiksi siihen, onko sukupuolen vahvistamisen hakemusmenettely esitetystä muodossaan toimiva ja tarkoituksenmukainen.**

Itsemääräämisoikeutta sukupuolen vahvistamisen suhteen toteuttaisi parhaiten malli, jossa olisi kyse ilmoitusmenettelystä ilman harkinta-aikaa. Kansainväliset suositukset edellyttävät nimen ja oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen mahdollistamista virallisissa asiakirjoissa nopeasti, läpinäkyvästi ja saavutettavasti. On kyseenalaista, onko harkinta-aika yhteensopiva näiden suositusten kanssa. Mikäli harkinta-aika tulee, sen on oltava mahdollisimman lyhyt. Aikaa ei voi pidentää esitetystä kuukaudesta ilman, että se muuttuu rangaistusluontoiseksi.

Esityksen mukaan hakemus tulee perustella. Perusteluille ei asetettaisi yksityiskohtaisia sisällöllisiä tai muodollisia vaatimuksia, ja viranomaisen tehtävänä olisi lähinnä varmistua siitä, ettei hakemusta ole tehty ilmeisen perusteettomasti. Perusteluissa nostetaan esiin valmistelutyöryhmän tunnistama haaste, joka liittyy hakemusta käsittelevän viranomaisen osaamiseen ja harkintavaltaan selvityksen arvioinnissa, mutta ei kuitenkaan tuoda ilmi, minkä verran harkintavaltaa viranomaisilla olisi esityksen mukaan sukupuolen vahvistamishakemuksen käsittelyssä. Esityksessä ei myöskään kuvata hakemuksen käsittelyprosessia, esimerkiksi sitä, missä ajassa se tulisi käsitellä. Asiaa on syytä avata enemmän esityksen perusteluissa. Viranomaisen harkintavallan tulee olla mahdollisimman rajattua, jotta itsemääräämisoikeus säilyy. Harkintavalta olisi ongelmallista myös viranomaisten riittävän tietotaidon varmistamisen ja alueellisen yhdenvertaisuuden varmistamisen näkökulmasta. Hakemuksen hylkäys tulisi perustella hakijalle kirjallisesti.

Hakemusprosessissa on tärkeää varmistaa, että se ei edellytä stereotyyppistä kuvausta sukupuolesta. Suomi on sitoutunut purkamaan kaikkia sukupuoliin liittyviä stereotyyppioita Kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevassa CEDAW-sopimuksessa. Sopimuksen toimeenpanoa valvova komitea on Suomen viimeisimmästä määräaikaisraportista antamissaan

suosituksissa edellyttänyt varmistamaan, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä.

On välttämätöntä, että päätökseen on muutoksenhakumahdollisuus, kuten esitetään. Muutoksenhaun suhteenkin esityksessä olisi syytä selventää, miten muutoksenhaku toimisi ja olisiko muutoksenhaku aina välttämätön vai olisiko mahdollista vain tehdä uusi hakemus, mikäli aiempi hakemus on hylätty.

Esitys ei enää edellyttäisi sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle puolison suostumusta, mikä on ehdottoman kannatettava muutos. Avioliitto jatkuisi avioliittona ja rekisteröity parisuhde rekisteröitynä parisuhteena. Ilmoitusvelvollisuutta sukupuolen vahvistamisesta laajennettaisiin kuitenkin koskemaan myös rekisteröidyn parisuhteen toista osapuolta. Tätä ei esityksessä perustella mitenkään, ja onkin syytä kysyä, eikö olisi perustellumpaa poistaa ilmoitusvelvollisuus kokonaan, kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen ei enää vaikuta puolison oikeudelliseen asemaan.

**3. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §). Lausunnoissa pyydetään kiinnittämään erityistä huomiota sellaiseen lainsäädäntöön, jossa sukupuolelle annetaan merkitystä ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lisäksi huomiota pyydetään kiinnittämään säännöksen aiheuttamiin muutostarpeisiin lausunnonantajan toiminnassa/hallinnonalalla.**

**Ehdotetun lain on esimerkiksi arvioitu mahdollisesti edellyttävän muutoksia vankeus- ja tutkintavankeuslakien säännöksiin vankien sijoittamisesta sekä henkilöntarkastuksista ja päihitteettömyyden valvonnasta. Vastaavia säännöksiä on myös laissa poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Lain on myös arvioitu edellyttävän muutoksia eräisiin rikoslain säännöksiin.**

Henkilön sukupuolena tulisi kaikissa tilanteissa pitää hänen oikeudellista vahvistettua sukupuoltaan. Kategoria 'lisääntymisbiologinen sukupuoli' on ongelmallinen, eikä sellaista tulisi luoda lain tasolle. Esityksen mukaan henkilön sukupuolena pidetään henkilön 'lisääntymisbiologista sukupuolta' sovellettaessa hedelmöityshoidoista annettua lakia sekä muita sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevia säännöksiä, jotka perustuvat henkilön sukupuoleen. Esityksen tavoite siitä, että näin varmistetaan jokaiselle esimerkiksi raskauteen, aborttiin ja seulontoihin liittyvät terveystalvet, on hyvä ja kannatettava. Näissä palveluissa ei ole kuitenkaan kyse oikeudellisesta sukupuolesta, vaan em. asioihin liittyvistä (lisääntymis)terveydellisistä palveluista. Tavoite tulisi ensisijaisesti toteuttaa muuttamalla muu lainsäädäntö, mukaan lukien hedelmöityshoitolaki, vankeus- ja tutkintavankeuslait sekä rikoslaki sukupuolineutraaliksi. Tavoitteena tulee olla, että jokainen saa tarvitsemansa palvelut ja että jokaisen henkilökohtainen turvallisuus varmistetaan ensisijaisesti. Mikäli lakiin tulee poikkeus, sen sanamuodon tulisi viitata muuhun kuin 'sukupuoleen' ja mahdollistaa sukupuolen määräytyminen aina juridisen vahvistetun sukupuolen mukaan.

Suomen aborttilaki on vanhentunut ja se tulee uudistaa kokonaisuudessaan siten, että abortin saaminen perustuu omaan ilmoitukseen. Laista tulee poistaa vaatimukset, joilla viivytetään ja vaikeutetaan abortin saamista ja se tulee muuttaa kattamaan kaikki raskaana olevat.

#### **4. Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin ja vanhemmuuteen (4 §)**

Esityksen mukaan vanhemmuusmerkintä määräytyisi henkilön 'lisääntymisbiologisen sukupuolen' eli hänelle syntymässä vahvistetun juridisen sukupuolen perusteella. Tämä on ongelmallista itsemäärättelyoikeuden näkökulmasta. Liitto on vanhemmuuslaista antamassaan lausunnossa kiinnittänyt huomiota siihen, että lapsen vanhemman sukupuolimerkintä ja merkintä vanhemmuudesta voivat olla ristiriidassa väestötietojärjestelmässä, ja että vanhemman transtaustan paljastuminen väestötietojärjestelmästä altistaa sekä vanhemman että lapsen syrjinnälle. Liitto on edellyttänyt, että vanhemmuusmerkintä tulisi voida tehdä väestötietojärjestelmään sukupuolineutraalisti.

Käsillä olevan lain yhteydessä tilanne olisi hyvä korjata siten, että vanhemmuusmerkintä määräytyisi suoraan henkilön vahvistetun sukupuolen perusteella. Lapsen ja vanhemman oikeudellisen suhteen syntyminen tulee voida taata muilla keinoin kuin vanhemmuusmerkinnän määräytymisellä syntymässä vahvistetun juridisen sukupuolen perusteella. Kuten yllä on todettu, termiä 'lisääntymisbiologinen sukupuoli' ei tule sisällyttää lakitasolle.

#### **5. Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §). Erityistä huomiota pyydetään kiinnittämään sellaiseen lainsäädäntöön, jossa vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeeseen liitetään oikeusvaikutuksia (vanhemmalle itselleen tai tämän lapselle) ja jota hallituksen esityksessä ei ole tunnustettu. Lausunnoissa pyydetään myös kiinnittämään huomiota niihin muutostarpeisiin, joita vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen edellyttää esimerkiksi lausunnonantajan tietojärjestelmissä.**

On tärkeää, että esitys mahdollistaa vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttamisen henkilön sukupuolta vastaavaksi itsemäärättelyoikeuteen perustuen. Tämä varmistaa sen, että arkaluontoista tietoa vanhemman transtaustasta ei muutoksen jälkeen paljastu väestötietojärjestelmästä aina viranomaisen kanssa asioidessa. Vanhemmuutta kuvaavan nimikkeen muuttaminen tulee mahdollistaa myös ennen lain voimaantuloa syntyneiden lasten ja sukupuolen oikeudellisten vahvistamisten osalta.

Pykälä ei kuitenkaan täysin takaa itsemäärättelyoikeutta, sillä sama vanhemmuusnimike tulisi koskemaan kaikkia lapsia. Esitys ei siis mahdollista tilannetta, jossa henkilö voisi olla äiti yhdelle ja isä toiselle lapselle. Tämä voisi kuitenkin olla henkilön toiveena tilanteissa, joissa osa lapsista ja näin ollen myös identiteetti vanhempana on syntynyt ennen sukupuolen vahvistamista ja osa sen jälkeen. Se tukisi myös lapsen edun yksilöllistä huomioimista, joka on Suomea sitova ihmisoikeusvelvoite.

#### **6. Kommenttinne liittyen ulkomaisen päätöksen tunnustamiseen (6 §):**

Ulkomaisen sukupuolen oikeudellisen vahvistamispäätöksen tunnustaminen on tärkeä mahdollistaa.

#### **7. Kommenttinne liittyen lain voimaantuloon ja sen soveltamisen porrastamiseen (8 §):**

On tärkeää, että laki tulee voimaan mahdollisimman pian. Ideaalitapauksessa myös 5 §:ää voisi soveltaa heti lain voimaantulosta lähtien, mutta mikäli järjestelmämuutoksia ei voi tehdä nopealla aikataululla, on parempi, että ne eivät viivästytä lain voimaantuloa muilta osin.

**8. Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi. Lausunnossa pyydetään kiinnittämään huomiota vaikutuksiin, joita lausunnonantaja arvioi esityksestä aiheutuvan toiminnalleen/hallinnonalallaan. Huomiota pyydetään kiinnittämään myös tietojärjestelmiin kohdistuviin muutostarpeisiin sekä muihin tiedonhallintalain 5 §:n 3 momentin kannalta olennaisiin asioihin.**

Esitys parantaisi transihmisten ihmisoikeuksien toteutumista ja jokaisen oikeutta määritellä itse sukupuolensa. Lasten oikeuksien kannalta tulisi mahdollistaa sukupuolen juridinen vahvistaminen 15-vuotiaasta eteenpäin. Asiaa on käsitelty laajemmin kohdassa yksi.

**9. Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:**

Jokaisen transsukupuolisen ja sukupuoleltaan moninaisen hoitopääsy on taattava uudistuksen yhteydessä. Esityksen mukaan hoitoja säätelevä transasetus kumottaisiin ja hoitopääsyä säänneltäisiin jatkossa terveydenhuollon yleissääntelyllä. Palkon vuonna 2020 antamaa hoitosuositusta on kritisoitu kansainvälisten suositusten vastaisena ja hoitoon pääsyä hidastavana tilanteessa, jossa hoitoon pääsy on muutenkin viivästynyt sietämättömästi. Jokaiselle hoitoa tarvitsevalle on taattava pääsy yksilöllisiä tarpeita vastaavaan erikoissairaanhoidon nykyistä huomattavasti nopeammin, ja transpoliklinikoiden resursseja on kasvatettava tämän turvaamiseksi. Hoito on jatkossakin syytä keskittää tiettyihin keskussairaaloihin erikoistuneen hoidon takaamiseksi.

Suomen tulee pikaisesti päivittää tautiluokituksensa WHO:n uudistettua ja vuoden 2022 alusta voimaan tullutta ICD-11-tautiluokitusta vastaavaksi, jossa transsukupuolisuus ja lapsuuden sukupuoli-identiteetin häiriö nimetään ja määritellään uudestaan sukupuolen yhteensopimattomuudeksi sekä siirretään seksuaaliterveyttä koskevaan lukuun mielenterveyden ja käyttäytymishäiriöiden luvusta.

Kiireetön, lääketieteellisesti ei-välttämätön intersukupuolisten lasten sukupuolta muokkaava hoito varhaislapsuudessa on kiellettävä erikseen lainsäädännöllä. Translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä totesi raportissaan, että voimassa oleva lainsäädäntö sisältää intersukupuolisten lasten henkilökohtaista koskemattomuutta turvaavan riittävän sääntelyn, eikä asiasta ole syytä säätää erikseen. Kokemukset sekä Suomesta että ulkomailta kuitenkin osoittavat, että terveydenhuollon ammattilaisille annettavat suositukset eivät riitä, jos halutaan luopua sukupuolipiirteitä muokkaavista itsemääräämisoikeutta loukkaavista lääketieteellisistä toimenpiteistä. Suomessa terveydenhuollon suositukset eivät ole muuttaneet intersukupuolisten oikeuksia rikkovia hoitokäytäntöjä. Esityksessä olisi syytä selventää, millä tavalla intersukupuolisten itsemääräämisoikeuden turvaamista aiotaan edistää jatkotyössä.

Äitiysavustuslaki tulisi korjata tämän esityksen yhteydessä kattamaan kaikki raskaana olevat ja käyttämään sukupuolineutraalia kieltä. Samalla äitiyspakkauksen nimike tulee muuttaa vastaamaan perhevapaaudistuksen sukupuolineutraalia terminologiaa.

Heinilä Terhi  
Naisjärjestöjen Keskusliitto